

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ: АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Дем'янишина О.А., к.е.н., доцент

Уманської філії ПВНЗ «Європейський університету»,

Україна, 20300, вул. Шевченка, 15а, м. Умань, Черкаська область

alesya2710@mail.ru

Україна володіє сприятливими географічними, кліматичними, ресурсними та іншими передумовами розвитку сільських територій, тому потенційно спроможна стати державою з пріоритетним розвитком аграрної сфери та одним з основних постачальників на світові ринки екологічно чистої продовольчої продукції. Проте на сьогодні проблема невідповідності рівня розвитку українського аграрного сектору та сільських територій загалом світовому рівню та стандартам країн ЄС, поки що залишається нерозв'язаною. У статті досліджено аналітичний аспект розвитку сільських територій Вінницької області з метою визначення засобів і шляхів подолання проблем, що є на даних територіях. Методологічні особливості даного дослідження базуються на розумінні сільських територій як складних, багаторівневих та багатофункціональних систем, їх стратегічного значення для України в частині забезпечення її продовольчої безпеки, формування та ефективного функціонування соціально- і виробничо-сприятливого середовища для сталого людського розвитку на селі та сільських територій загалом. В статті розглянуто сучасний стан та проблеми розвитку сільських територій України, а також виявлено основні чинники впливу на формування та використання виробничого і соціального потенціалу українського села в умовах ринкових трансформацій. Узагальнено досвід країн ЄС щодо стимулювання розвитку сільських територій, а також окреслено основні напрями державної політики щодо вирішення існуючих проблем. Впроваджуючи європейську практику місцевого самоврядування місцева громада повинна мати в своєму розпорядженні всі наявні на її території землі. Сформульовано пропозиції для органів державної влади і місцевого самоврядування.

Ключові слова: сільська територія, сільський розвиток, фінансування програм розвитку, сільська територіальна громада, соціальний потенціал, багатофункціональні системи.

Дем'янишина О.А. РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКИХ ТЕРИТОРИЙ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ: АНАЛИТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ / *Уманский филиал ЧВУЗ «Европейский университет», Украина*

Украина обладает благоприятными географическими, климатическими, ресурсными и другими предпосылками развития сельских территорий, поэтому потенциально способна стать государством с приоритетным развитием аграрной сферы и одним из основных поставщиков на мировые рынки экологически чистой продовольственной продукции. Однако на сегодняшний день проблема несоответствия уровня развития украинского аграрного сектора и сельских территорий в целом мировому уровню и стандартам стран ЕС, пока остается нерешенной. В статье исследовано аналитический аспект развития сельских территорий Винницкой области с целью определения средств и путей преодоления проблем, на данных территориях. Методологические особенности данного исследования базируются на понимании сельских территорий как сложных, многоуровневых и многофункциональных систем, их стратегического значения для Украины в части обеспечения ее продовольственной безопасности, формирования и эффективного функционирования социально и производственно-благоприятной среды для устойчивого человеческого развития на селе и сельских территорий в целом. В статье рассмотрено современное состояние и проблемы развития сельских территорий Украины, а также выявлены основные факторы влияния на формирование и использование производственного и социального потенциала украинского села в условиях рыночных трансформаций. Обобщен опыт стран ЕС по стимулированию развития сельских территорий, а также обозначены основные направления государственной политики по решению существующих проблем. Внедряя европейскую практику местного самоуправления местная община должна иметь в своем распоряжении все имеющиеся на ее территории земли. Сформулированы предложения для органов государственной власти и местного самоуправления.

Ключевые слова: сельская территория, сельское развитие, финансирование программ развития, сельская территориальная община, социальный потенциал, многофункциональные системы.

Demyanyshyna O. DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES OF VINNYTSYA AREA: ANALYTICAL ASPECT / *Uman branch of PRIVATE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT "European university, Ukraine*

Annotation. One of the most important areas of agricultural policies aimed at improving living standards, are functioning and development of rural areas. Because of a long reform in real life situation where the development of rural areas no responsibility is practically not, villages are in decline, and some even dying. In these circumstances, the problem of rural development is crucial. Ukraine has a favorable geographical, climatic, resource and other

prerequisites for the development of rural areas, potentially able to become a country of priority development of agrarian sector and a major supplier to world markets environmentally friendly food products. But now the problem of non-compliance of Ukrainian agricultural sector and rural areas in general with international standards and standards of the EU, remains unresolved. In the article the analytical aspect of development of rural territories of the Vinnytsya area is investigational with the aim of determination of facilities and ways of overcoming of problems that are on these territories. Methodological features of this study are based on an understanding of rural areas as complex, multi-level and multi-functional systems, their strategic importance for Ukraine in terms of ensuring its food security, development and effective functioning of the socio-productive and enabling environment for sustainable human development in the countryside and rural areas in general. Strengthening rural development policy has become a common priority for Ukraine to join the EU. Chronic problem for rural areas in the region continues to be the limited financial resources of village councils, which in the vast majority are subsidized. A large part of these areas is not enough local resources development. Analysis and evaluation of the current state of rural baseline study area reflect the continuing manifestation in substantially most of these degradation processes of social, industrial and economic, environmental, and other content and character. The most dangerous in this respect is the mass extinction of villages with the risk of dying from them, the loss of rural settlements demographic, reproductive capacity, reducing the productive capacity of rural households. However, in these circumstances, a large part of basic rural areas still retains revival potential. But it can occur and provide the expected returns only in the circumstances interest-active government support rural development while inclusion in the relevant processes of local resources. This includes active participation of local communities in revival processes.

Key words: rural areas, rural development, funding development programs, rural communities, social potential, multifunction systems

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Одним із найважливіших напрямів аграрної політики, спрямованої на підвищення життєвого рівня населення, є забезпечення функціонування та розвитку сільських територій. Унаслідок тривалого реформування в реальному житті склалася ситуація, коли за розвиток сільських територій відповідальності ніхто практично не несе, села знаходяться в занепаді, а деякі взагалі вимирають. У цих умовах проблема розвитку сільських територій стає вирішальною.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішенню проблеми організації розвитку сільських територій присвятили праці відомі вчені економісти-аграрники такі як: М. Малік, О. Музика-Стефанчук, М. Драгоманов, А. Руснак, В. Юрчишин та інші. Аналіз публікацій цих авторів показав, що дане питання є досить актуальним сьогодні.

Вирішення цієї проблеми ускладнюється тим, що внаслідок деградаційних процесів велика частина сільських територій опинилась без виробничих структур, які за сприятливих обставин могли б стати системоутворюючими осередками розвитку сільських територій. Одним з наслідків цього стали великі втрати сільськими громадами їхніх створювальних і відроджувальних потенціалів. Оскільки деградаційні руйнівні процеси на сільських територіях охопили всю країну, вони можуть бути подолані лише за умов відповідно скоординованих, цілеспрямованих рішень на одержання необхідних проміжних і кінцевих результатів практичних кроків і дій на всіх рівнях: національному, макро- і мезорівні, регіональному, безпосередньо місцевому, в особі сільської громади.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Стаття має на меті дослідити аналітичний аспект економічного розвитку сільських територій Вінницької області з метою визначення засобів і шляхів подолання проблем, що є на даних територіях.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Більш ніж половина населення держав-членів Європейського Союзу (ЄС), які проживають у сільських районах, що охоплюють 90% території, вважають розвиток сільських територій життєво важливою областю політики. Сільське і лісове господарство мають вирішальне значення для землекористування та управління природними ресурсами в сільських територіях ЄС і як платформа для диверсифікації економіки в сільській

громаді.

Зміцнення політики розвитку сільських територій має стати загальним пріоритетом України на шляху вступу до ЄС [1, с. 1].

Аналіз ситуації навколо вирішення цієї проблеми вказує на те, що на цьому шляху, за умовно кажучи єдиним сутнісним сценарієм, мають діяти два зустрічні процеси. З одного боку – подолання несприятливих обставин, в яких опинилися селяни, інший сільський соціум, сільські поселення, покликане хоч би певною мірою пом'якшити занепад переважної частини сільських територій. З іншого боку – ефективне вирішення проблем розвитку сільських територій має розглядатися одним з визначальних чинників виведення аграрної і земельної реформ на значно вищий рівень розвитку.

Особливо гостро в останні десятиріччя впливає на якість життя сільських жителів нерозвиненість соціальної інфраструктури сільських територій. В багатьох українських селах відсутні середні школи, дитячі садочки, лікарні, служби швидкої допомоги, клуби та інші осередки культури. Побутові умови проживання в українському селі залишаються вкрай несприятливими через відсутність в більшості українських сіл централізованих систем водопостачання та каналізації, системи газопостачання, доріг з твердим покриттям.

З метою вирішення наведених та низки інших проблем розвитку українського села необхідно є науково обґрунтована стратегія розвитку сільських територій, що базуватиметься на ідеології селяноцентризму, системному підході до вирішення наявних проблем, сучасній методології програмування територіального розвитку. Домінування в сучасній науці концепції людського розвитку потребує виділення в якості основної мети сільського територіального розвитку задоволення потреб селян. Врахування зарубіжного досвіду розвитку сільських територій повинно бути допоміжним до узагальнення та цільового використання багаторічних напрацювань вітчизняної аграрної науки в даній сфері [2, с. 3].

В сучасних умовах існує гостра потреба в розробці не лише реалістичної стратегії та програм розвитку сільських територій, але і в розробці та впровадженні сукупності дієвих механізмів та інструментів їх реалізації, як системи організації розвитку сільських територій. З врахуванням наведеного, організація розвитку сільських територій в системі сучасних аграрних відносин має за мету домінування інтересів селян в політиці сільського розвитку та покликана вирішити такі завдання:

- формування науково обґрунтованої стратегії розвитку сільських територій України;
- вдосконалення нормативно-правової бази для розвитку сільських територій в комплексі з реформуванням інших суспільно – економічних аспектів життя країни;
- вдосконалення інституційних механізмів реалізації стратегії розвитку сільських територій;
- апробація стратегії в кількох сільських адміністративно-територіальних утвореннях з подальшим поширенням досвіду на усі сільські території країни;
- створення механізму поширення серед широких верств сільського населення інформації про різні аспекти розвитку сільських територій, наукові напрацювання в даній сфері, передового досвіду (через загальнодержавну мережу сільських дорадчих служб).

Домінуючою тенденцією функціонування в сільських територіях базового рівня у Вінницькій області є знелюднення сіл, передовсім малих. Більшість сільських жителів області проживає в населених пунктах, де чисельність населення становить 300-1000 осіб.

Структура сільських поселень Вінницької області за наявністю об'єктів господарської

діяльності свідчить, що сільськогосподарське виробництво залишається для сільської території області визначальною сферою трудової зайнятості. В процесі аналізу стану сільських територій основна увага зосереджувалася на індикаторах її розвитку з урахуванням пріоритетної ролі в ньому сільськогосподарської діяльності.

Хронічною проблемою для сільських територій регіону продовжує залишатись обмеженість фінансових ресурсів сільських рад, які в області у переважній більшості є дотаційними. На великій частині таких територій недостатньо використовують місцеві ресурси розвитку. Результати спеціальних опитувань автором з цього приводу вказують, що сільські жителі стурбовані такою ситуацією. В окремих селах, порівняно велика частина сільських жителів налаштована приймати посильну для них участь у підтримці й збагаченні сільських поселень, але організаційна робота у цьому відношенні проводиться мало і недостатньо організовано.

Аналіз досвіду реалізованих проектів економічного розвитку сільських територій в розвинених країнах Європи дозволяє виділити основні акценти:

1. Комплексність – в проектах економічного розвитку розглядаються всі можливі види господарської діяльності, здійснення яких може підвищити дохід сільського населення. Будь-яка пропозиція по збільшенню зайнятості і доходів всебічно обґрунтоване з економічної та соціальної точки зору. Рішення проблеми зайнятості та доходів пов'язано з рішенням інших регіональних проблем та економічним розвитком сільської місцевості в цілому.

2. Відкритість – при розробці проектів використовуються методи інтерактивного планування за участю з населенням, хід проекту, та досягнуті результати і проблеми всебічно обговорюються в ЗМІ, обговорюються на сільських зборах, «круглих столах», зустрічах з населенням. По закінченню цих обговорень в проект вносяться коректування.

3. Широка участь населення – в процесі розробки і реалізації проекту в максимальній мірі використовуються знання, досвід і уявлення населення про найбільш ефективні шляхи забезпечення зайнятості та збільшення доходів, враховуються особливості економічної та соціальної поведінки різних соціальних груп, забезпечується збалансованість їх інтересів.

4. Використання місцевих ресурсів – досягнення цілей проектів в країнах Європи забезпечується перш за все за рахунок мобілізації місцевих фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсів, що має першочергове значення для створення стійких механізмів забезпечення зайнятості та доходів. Але це не виключає використання зовнішніх джерел ресурсного забезпечення проекту.

5. Інституціоналізація проектних рішень – здійснюється передача функцій по реалізації проекту і управління місцевим адміністраціям [3].

Серед ключових чинників сталого розвитку сільських територій одне із провідних місць займає гармонізація соціальних, економічних та екологічних складових відповідно до інституціонального середовища [4].

Основними чинниками формування та функціонування сільських територій є: регіональні (ресурсні, чинники місця розміщення, умови розвитку; функціональна сумісність різних видів діяльності на певній території); управлінські, що включають рішення та обґрунтування щодо стратегій розвитку сільських територій; самоорганізації; невизначеності. При цьому сільські території мають певні обмеження (імперативи) ефективного розвитку та функціонування: недосконале законодавство, недостатня державна підтримка, у т.ч. фінансова та інвестиційна; слабке інформаційне забезпечення та соціальна захищеність селян [5, с. 246].

В якості суб'єктів фінансування сільського розвитку, за певних умов, крім державних

інституцій на нашу думку можуть розглядатись також і громадські, недержавні організації (НДО).

Співучасть громадських організацій та окремих громадян в фінансуванні розвитку сільських територій є загальноприйнятою практикою в розвинених країнах. Так в ЄС, без умови участі жителів сільської території в фінансуванні сільського розвитку, прояву їх ініціативи в більш широкому контексті не розглядається жодна програма сільського розвитку як об'єкт державного фінансування. Фінансова підтримка сільського розвитку здійснюється в цих країнах на конкурсній основі у формі грантів в рамках державних цільових програм. Таку практику слід запровадити і в Україні.

Такі заходи, крім іншого, сприятимуть підвищенню рівня конкурентоспроможності сільських територіальних громад. Михайло Драгоманов розглядає країну, як велику громаду [6], відповідно, на погляд дисертантки, коректно ставити питання про застосування поняття конкурентоспроможності до сільських територіальних громад. Адже вони конкурують за ресурси: земельні (у випадку неврегульованості розподілу земель), фінансові, людські, майнові (якщо на території сільської громади є власність інших громад). Крім того, конкуренція проходить також в сферах надання громадських послуг (ринок громадських послуг), на товарному ринку (конкурентоспроможність товарів, вироблених на територіях різних громад).

Такі результати аналізу є дуже важливими з точки зору завдань цього дослідження, адже «людський фактор» є головною рушійною силою формування сучасного механізму організації розвитку сільської території області. Зусиллями обласної системи влади в області зроблені певні кроки щодо підтримки процесу розвитку сільського туризму.

Однією з найприкметніших рис сільських територій базового рівня є функціонування на них господарств населення. Являючи собою особливий вид приватних форм господарювання на селі, вони стали основою соціально-економічного розвитку базових сільських територій. У кожному з них та у всій їх сукупності зберігається властива селянам самовіддана робота на землі, завдяки чому в них виробляється 45,9% продукції сільського господарства, у тому числі 74,2 % продукції тваринництва (табл. 1).

Таблиця 1 - Оцінка господарств населення Вінницької області

	Рік					
	1995	2000	2009	2010	2011	2012
Продукція сільського господарства (у постійних цінах 2010 року; млн. грн.)	11957,7	9539,6	10510,4	12597,3	12601,3	15065,0
Частка господарств населення у виробництві с.-г. продукції, %	47,8	60,3	66,4	55,5	55,0	45,9
у т.ч.:						
- продукція рослинництва	44,0	51,3	61,0	47,1	47,0	36,8
- продукція тваринництва	52,6	73,6	76,0	73,5	72,3	74,2

Такі тенденції зберігатимуться певною мірою надалі. Водночас через те, що в них послідовно зменшується чисельність зайнятих в молодшому і середньому продуктивному віці, у певній частині з них простежується одночасне зниження їхнього продуктивного і демографічного потенціалу. Збереження і відродження господарств населення може бути забезпечене розробленням та ефективним здійсненням відповідної державної програми.

На нашу думку, до інструментів розвитку сільських територій мають входити:

- стратегічне планування на регіональному рівні,
- регіональний маркетинг,
- диверсифікація сільської економіки,

- державно-приватне партнерство,
- підтримка підприємництва.

Соціально-економічний розвиток регіонів залежить насамперед від фінансових ресурсів територіальних органів управління та їх ефективного використання. Вирішальне значення для забезпечення фінансової основи місцевого самоврядування мають здебільшого доходи місцевих бюджетів. Адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації, також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки по упорядкуванню населених пунктів.

Загальним стратегічним напрямком має бути посилення зацікавленості місцевих органів влади у залученні якомога більше самостійних ресурсів, зростанні ролі власних джерел наповнення місцевих бюджетів. Зокрема перспективним для місцевих бюджетів, як і в зарубіжних країнах, може стати податок на нерухоме майно, порядок справляння якого встановлено нормами Податкового кодексу України.

Світовий досвід, на думку О. Кириленка, ілюструє загальну закономірність, згідно з якою формування дохідної бази місцевої влади та місцевого самоврядування загалом визначається рівнем децентралізації влади в країні. З посиленням децентралізації зміщуються акценти між податковими надходженнями до місцевих бюджетів і трансфертами з центрального бюджету на користь перших [8].

Отже, на сьогодні необхідно розробити і запровадити систему фінансового вирівнювання, яка передбачатиме процедури погодження з місцевим самоврядуванням у справі перерозподілу фінансових ресурсів. Формуючи дохідну базу місцевих бюджетів, на етапі нестабільності та незначущості власних доходних джерел, не слід обмежувати роль державних дотацій та субвенцій, оскільки лише таким чином держава може впливати на розвиток місцевого самоврядування. При цьому, значно розширити доступ органів місцевого самоврядування до внутрішнього ринку позичкового капіталу. А також слід вдосконалити механізм стягнення місцевих податків та зборів і вміло використовувати досвід таких унітарних країн, як Польща і Литва, трансформація моделі управління регіонами в яких позитивно зарекомендувала себе, зокрема у сфері наповнення місцевих бюджетів.

ВИСНОВКИ

Аналіз та оцінка сучасного стану сільських територій базового рівня досліджуваної області відображають продовження прояву на істотно переважній більшості з них деградаційних процесів соціального, виробничо-господарського, природоохоронного та іншого змісту й характеру.

Найбільш загрозливими у цьому відношенні є масове вимирання сільських поселень з небезпекою відмирання частини з них, втрата сільськими поселеннями демографічно-відтворювального потенціалу, зниження продуктивної здатності частини сільських домогосподарств.

Проте і за цих обставин значна частина базових сільських територій все ще зберігає відроджувальний потенціал. Але він здатний проявитися й забезпечити очікувану віддачу лише за обставин зацікавлено-активної державної підтримки розвитку сільських територій з одночасним включенням у відповідні процеси місцевих ресурсів. У тому числі активізації участі місцевих громад у відроджувальні процеси.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року [Електронний ресурс] / Міністерство аграрної політики та продовольства України. - Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/node/14008>

2. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2005. - №3(125). – С. 3-10.
3. Інститут сільського розвитку [Електронний ресурс] / Інститут сільського розвитку, 2009. – Режим доступу: <http://icp.org.ua/>.
4. Малік М.Й. До питання сталого розвитку сільських територій / М.Й. Малік // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 51-55.
5. Руснак А.В. Функції, завдання, чинники функціонування та сталого розвитку сільських територій / А.В. Руснак // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Вип. 1. - Т.2. Економічні науки. – Полтава: ПДАА. - 2012р. - С. 244 248
6. Драгоманов М.П. Швейцарська спілка / Мих. Драгоманов. - Вид. 4-те. - Київ: Ранок, 1907. - 16 с.
7. Статистичні матеріали офіційного сайту Головного управління статистики у Вінницькій області [Електронний ресурс] .- Режим доступу: www.vn.ukrstat.gov.ua
8. Місцеві фінанси: Підручник / за ред. О.П. Кириленко. – К. : Знання, 2006. – 677 с.

REFERENCES

1. Official web-site of Ministry of agrarian politics and food of Ukraine (2010), “Konceptija Derzhavnoi cilovoi programy stalogo rozvytku silskyyh terytorij na period do 2020 roku”, Ministry of agrarian politics and food of Ukraine. available at: <http://www.minagro.gov.ua/node/14008> (access December 01, 2014).
2. Jurchyshyn V.V.(2005), “Rural territories as системоутворюючі factors of development of agrarian sector of economy” , *Mizhnarodnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal “Ekonomika APK”*,. no 3(125). – pp. 3-10.
3. Institute of rural development (2009) “Instytut silskogo rozvytku”, available at: <http://icp.org.ua/>. (access December 01, 2014)
4. Malik, M.J. (2008), “To the question of steady development of rural territories”, *Mizhnarodnyj naukovo-vyrobnychyj zhurnal “Ekonomika APK”*,. no 5. – pp. 51-55.
5. Rusnak, A.V. (2012) “Functions, tasks, factors of functioning and steady development of rural territories” *Naukovi praci Poltavskoi derzhavnoi agrarnoi akademii. Ekonomichni nauky* , Iss.1 (4) vol 2, pp. 244 248
6. Dragomanov, M.P. (1907), *Shvejcars'ka spilka* [Swiss union]. - Vyd. 4-te. – Ranok, Kyiv, Ukraine
7. Statistical materials of official web-site of Main administration of statistics are in the Vinnytsya area (2012), available at: www.vn.ukrstat.gov.ua (access December 01, 2014).
8. Kyrylenko, O.P. (2006) *Miscevi finansy* [Local finances], Znannja, Kyiv, Ukraine